

Mérlegen a historicus politicus Thallóczy Lajos

Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker. Die Entdeckung der Vergangenheit von Bosnien-Herzegowina und die moderne Geschichtswissenschaft. Hrsg. von Dževad Juzbašić und Imre Ress. In Zusammenarbeit mit Andreas Gottsmann. Akademie der Wissenschaften und Künste von Bosnien-Herzegowina – Ungarische Akademie der Wissenschaften, Inst. für Geschichte. Sarajevo–Budapest, 2010. 262 oldal

A balkáni történelem szakszerű feldolgozását megalapozó Thallóczy Lajos tragikus halála 1916-ban, majd rövidebb később a Habsburg Monarchia felbomlása nem kedvezett az általa kezdeményezett kutatási irányok további művelésének. Egykori munkatársai, ismerősei és tisztelői közel másfél évtized múltán a nevét viselő társaságban gyűltek össze, hogy pályája egy-egy szeletéről közreadják visszaemlékezéseiket vagy a neki szentelt felolvasó ülések értékelő előadásait. Közéleti szerepvállalása, de még inkább a bécsi tartózkodása idején szerveződött kulturális köre – s tegyük hozzá, színes személyisége – nem csupán arra kínálta lehetőséget, hogy az emlékezés apropóján a Monarchia egészének működéséről, miliójáról értekezzenek, de arra is, hogy ezek az alkalmak kellően emelkedett – jó adag nosztalgiaát sem nélkülöző – hangulatban teljenek. Amennyire biztosítékul szolgált ez az érzelmi, hangulati túlfűtöttség ahhoz, hogy Thallóczy személye ne süllyedjen a feledés homályába, legalább annyira hátráltatta a nosztalgikus emlékezés tudományos és szellemi hagyatékának szakmai szempontú feltárását, mely tulajdonképpen csak az elmúlt néhány évtizedben indult meg. Az inkább csak fel-fellobbanó, folyamatosnak a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető Thallóczy-kutatás – több

szempontból – fontos állomása a 2008 októberében Szarajevóban megrendezett nemzetközi emlékkonferencia, melynek szerkesztett előadásait német nyelven adja közre ez a tanulmánykötet. A Thallóczy Lajos születésének százötvenedik évfordulója alkalmából összegyűlt kutatók – hét bosnyák, nyolc magyar és három osztrák illetőségű – arra vállalkoztak, hogy Thallóczy szellemi örökségét középpontba állítva elemezzék a történész-politikus működésének körülményeit, motivációit, tudományos módszereit és eredményeit, különös tekintettel Bosznia és Hercegovina történetével kapcsolatos kutatásaira.

A három részre osztott kötet első fejezetének hét tanulmánya a történész Thallóczy munkásságát, annak egyes részterületeit vizsgálja. Glatz Ferenc, aki az 1980-as évek elején a magyar történészek bécsi köréről írt monográfiát, „A Habsburg Monarchia történésze” címmel vázolja fel a Thallóczy-életmű historiográfiai jelentőségét, illetve azokat a keretfeltételeket, melyek mentén kialakult az a Thallóczy által is képviselt magyar, ugyanakkor birodalmi patriotizmus, melyet korszerűsége ellenére – vagy éppen emiatt – aztán minden oldalról jókorra gyanakvás övezett. Glatz Ferenc tanulmányában nem hagy kétséget afelől, hogy a Monarchia balkáni gazdasági és külpolitikai törekvései által inspirált, Thallóczy nevéhez köthető forráskiadványok, tanulmányok nem csupán szaktudományos szempontból állták ki az idők próbáját, de máig mértékadó „mérsékelt” nemzetiségi politikai koncepciójuk tekintetében is.

A Bosznia független fejlődéstörténetét dokumentálni hivatott forráskiadvány-sorozatnak, a *Monumenta Bosniae* tervének a Thallóczy-életműben való elhelyezésére Ress Imre vállalkozott. Részletes elemzi, hogy a Kállay Béni által Bosznia-Hercego-

vina történetének megírására és áttételesen a bosnyák nemzeti történeti narratíva meg-
alapozására felkért – nem mellesleg eredeti-
leg levéltárnok – Thallóczy a kritikai törté-
nelemszemlélet módszereit követve miként
fogott hozzá a nagyszabású forrásfeltárá-
shoz, egyúttal számba veszi Thallóczy bos-
nyák történelemmel kapcsolatos további
munkáit is. Különösen érdekes Thallóczy-
nak a boszniai elemi iskolák számára írt tör-
ténelemtankönyve szellemiségének és fo-
gadtatásának bemutatása: habár a tankönyv
kapcsán elsősorban a történelmi működés
táruul élénk, a háttérben a multikulturális
társadalom esélyeit meglepő realitással
szemlélő politikus képe is kibontakozik.
Ress Imre a századfordulóig vizsgálja Thal-
lóczy történelmi tevékenységét, illetve a kö-
tet végén nem kevés humorral fűszerezve
tisztázza a Strommer Lajos néven világra
jött történész pontos születési adatait (Kas-
sa, 1857. december 8.) s azok egykori elfer-
dítésének okait. Mivel a Thallóczy-kutatás
egyik fehér foltja éppen az 1900 utáni mű-
ködés vizsgálata, bizvást remélhetjük, hogy
a témában rendkívül otthonosan mozgó
Ress Imre kiterjeszti elemzését majd erre az
időszakra is.

Thallóczy Lajos politikai szerepvállalá-
sán keresztül, a Monarchia magas beosztású
hivatalnokaként lett a boszniai történetírás
megkerülhetetlen személyisége. Bár a nagy,
összefoglaló országtörténettel nem készült
el, a századelőn alapvető tanulmányokat
közölt Bosznia középkori történetéről. A kö-
tetben mai boszniai történészek a történész-
politikus ezen kutatásaira reflektálnak.
Dubravko Lovrenović, a Szarajevói Egyetem
Európa középkori történelmével foglalkozó
professzora Thallóczy-nak a középkori bos-
nyák–magyar kapcsolatok és az egyháztör-
ténét területén elért eredményeit veszi
számba. Nagyra értékeli, hogy Thallóczy le-
számolt a középkori krónikák több mítoszá-
val, egyúttal óva int attól, hogy a modern
historiográfia látásmódját kérjük számon
munkásságán. Különösen Thallóczy egyház-
történeti kutatásai és a felekezeti kérdés

kapcsán tartja ezt fontosnak. A szerző kiin-
dulópontjából fakadóan sem vitatja Thal-
lóczy megállapításait, csupán a bogumi-
lizmus szerepét értékeli némiképp másként.
Lovrenović nagy jelentőséget tulajdonít an-
nak, hogy a 13. század közepén a boszniai
püspökség magyar fennhatóság alatti terü-
leten működött, úgy véli, éppen ez teremtet-
te meg annak a lehetőségét, hogy megerő-
södjön és államegyházként működhessen.

Thallóczy történelmi-földrajzi kutatásai-
nak egyik fontos eredménye a *Bosna* szó
eredetének magyarázata. Salmedin Mesihovi-
vić, a szarajevói egyetem docense tanulmá-
nyában megerősíti Thallóczy eredményeit,
mely szerint a szó jelentése 'só ország',
országnevként való használatát azonban a
Thallóczy által megállapítottnál későbbre
teszi.

Emir O. Filipović Thallóczy Lajos heral-
dikai kutatásainak bosnyák vonatkozásait
veszi számba. Thallóczy egyrészt összegyűj-
tötte a Boszniával kapcsolatos címereket,
melyeket aztán felhasznált az egyes csalá-
dok közötti genealógiai kapcsolatok felderít-
éséhez. Másrészt ez kifejezetten olyan ter-
ülete volt Thallóczy működésének, ahol po-
litikusként is megnyilvánult, hisz aktív sze-
repet vállalt az ország címerének kiválasztá-
sában.

Edin Radušić a boszniai történetírás
Thallóczy-képének felvázolására vállalko-
zott. Négy olyan kérdéskör mentén foglalja
össze Thallóczy eredményeit és tevékenysé-
gét, melyek nélkülözhetetlen fejezetei len-
nének egy a történész–politikus Boszniával
kapcsolatos működését áttekintő monográ-
fiának. Ezek Kállay Béni Bosznia-politikájá-
nak megalapozása, a „*Beg*” cím („*gospodin
Beg*”) jelentősége, valamint Thallóczy első
világháború előtti kultúrpolitikai és politi-
kai tevékenysége. Radušić cikkében részben
elhatárolódik attól az elsősorban Robin
Okley angol történész által konstruált Thal-
lóczy-képtől, mely pikáns magánéleti adalé-
kokkal fűszerezve talál egy elsősorban a
magyar – ugyanakkor a Monarchiához vég-

letekig lojális – geopolitikai vízió által befolyásolt tudós–politikusi pályát.

Horst Haselsteiner, a bécsi egyetem professzora Thallóczy pályájának fontosabb állomásait számba véve arra hívja fel a figyelmet, hogy a történész–politikus korszakának kiemelkedő Balkán-szakértőjeként olyan szellemi örökséget hagyott hátra, melyet a jelen kutatói sem hagyhatnak figyelmen kívül.

Thallóczy politikai tevékenységével öt tanulmány foglalkozik. Somogyi Éva Thallóczynek egy a közös minisztériumokban szolgálatot teljesítő magyar hivatalnokok számára írt államjogi tankönyvét elemzi, melynek egyik markáns állítása, hogy a magyar diplomaták az uralkodót, nem pedig az államot szolgálják. A kéziratként alacsony példányszámban kinyomtatott *Das Verhältnis Ungarns zu Österreich* című munkát Somogyi Thallóczy – és általában a bécsi magyar bürokrácia – identitáskifejező és -közvetítő eszközeként vizsgálja. Aprólékos elemzésében a tankönyv állításait egybeveti az osztrák államjogi felfogással, így adva képet a két ország kapcsolatrendszeréről, annak különböző interpretációiról.

Andreas Gottsmann Thallóczy adriai térséggel, különösen Olaszországgal kapcsolatos megállapításait összegzi. A szerző szerint Thallóczyt az albánok iránti érdeklődése – azon belül is a dél-itáliai katolikus albánok helyzetének vizsgálata – ösztökélte kutatási területének kiterjesztésére. Ezek alapján fogalmazta aztán újra a Monarchia adriai érdekeit, feladatait. Gottsmann úgy értékeli, Thallóczy tudományos alapokon foglalt állást napi politikai kérdésekben, és bár megállapításai fantáziadúsak, ugyanakkor nem ritkán utópisztikusak.

Thallóczynek az albán történeti kutatásokban és az albán nemzet kialakulásában játszott szerepét tekinti át tanulmányában Csaplár-Degovics Krisztián. Állítása szerint bár evidenciaként tekintünk arra, hogy Thallóczy az albanológia kiemelkedő személyisége, valójában vajmi keveset tudunk ez irányú tevékenységéről. Ezért is jelentős,

hogy a szerző bécsi és budapesti levéltári források alapján bemutatja, mivel járult hozzá a történész–politikus az albán nemzetállam megszületéséhez. Részletesen is tárgyalja azokat a jelképeket, nemzeti szimbólumokat, melyeket a történész Albánia számára készítettett.

A sarajevói merénylet óhatatlanul fordulópontot jelentett Thallóczy életében is. Zijad Šehić, a sarajevói egyetem professzora a Bosznia-Hercegovinai Levéltárban is fellelhető naplóbejegyzések alapján foglalja össze Thallóczynek közvetlenül a merénylet után elrendelt szolgálati útja (1914. szeptember 2–11.) eseményeit, eredményeit. Ezeket a megbeszéléseken újra és újra felmerült Bosznia felosztásának gondolata. A szerző új levéltári forrás alapján ismerteti a különböző etnikai és vallási csoportok, lakosság szám és terület nagyság szerinti átszervezésre vonatkozó konkrét elképzeléseket.

Mindeközben Bécsben jelentős erők mozdultak meg, hogy Thallóczyt eltávolítsák a közös pénzügyi levéltár igazgatói posztjáról. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1916-tól Thallóczy a megszállt Szerbia polgári főbiztosaként tevékenykedett. Szabó Dániel tanulmánya azt vizsgálja, milyen erőviszonyok között formálódott a katonai közigazgatás, miért kerülhetett oda Thallóczy, valamint hogy új pozíciójában miként próbált egyensúlyt találni a magyar és a birodalmi érdekek között.

A kiadvány harmadik fejezete a történész–politikus szellemi örökségét hordozó tanulmányokat közöl. Pálosfalvy Tamás egy Tallóci nevű ragúzai kereskedőcsalád le származottainak kiemelkedően sikeres pályáját követi nyomon az 1429 és 1452 közötti időszakban. Hegyi Klára 16. századi zsoldoslisták alapján elemzi magyarországi török várakban állomásozó haderő összetételét. Vizsgálatának eredménye az, hogy a katonák 90%-a a Balkán-félszigetről származott, legnagyobb részük annak is az északnyugati feléből. Molnár Antal a magyar történetírás boszniai ferencesekről kialakított képét ár-

nyalja. A téma historiográfiája mellett számba veszi azokat a területeket, amelyeken – elsősorban az utóbbi évtizedekben megkezdett római levéltári kutatásoknak köszönhetően – újabb eredmények várhatók a közeljövőben.

Vitathatatlanul a Thallóczy-örökség legértékesebb darabjai közé tartoznak a történelmes–politikus harminc éven át vezetett naplói. Rüdiger Malli a naplók forrásértékét elemzi, egyúttal javaslatokat dolgoz ki a kiadás előkészítésére. A naplók meglehetősen rejtélyes sorsa, az újra és újra felmerülő, majd megghiúsuló, jó esetben csupán elhúzózó kiadás hí tükre a Thallóczy-kutatás jelen helyzetének. A naplókiadás mellett nagy fegyvertény lenne a tudós–politikus működésével kapcsolatos levéltári források szám-

bavétele. Erre találunk kiváló példát a kötetben: Mina Kujović és Sandra Biletić összeállította a Bosznia-Hercegovinai Levéltárban fellelhető, Thallóczyval kapcsolatos anyagok jegyzékét. Remélhetőleg lesz még folytatása a forrásfeltáró munkának, és másutt is készülnek majd hasonló tematikus kutatási segédletek.

A tanulmánykötet fontos kezdeményezés a tudósi mivoltában politizáló Thallóczy-jelenség értelmezéséhez. A kötet nem csupán az eddigi eredmények foglalata, de pontosan kijelöli a továbblépés lehetséges irányait is.

BOGNÁR SZABINA